

Semínka z vlastní zahrady

112

Petr Dostálek

■ Druhy a odrůdy vhodné pro domácí osivaření

■ Péče o semenné rostliny

■ Jak na dvouleté druhy

■ Výběr rostlin na osivo

Semínka z vlastní zahrady

Petr Dostálek

112

GRADA
Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Petr Dostálék
Semínka z vlastní zahrady

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401
jako svou 7452. publikaci

Odpovědná redaktorka Anita Ponešová
Sazba Q point
Jazyková korektura Vladimíra Pavková
Fotografie na obálce Petr Dostálék

Počet stran 112 a 24 stran barevné přílohy
První vydání, Praha 2019
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a. s., 2019
Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2019

ISBN 978-80-271-1402-3 (pdf)
ISBN 978-80-271-2115-1 (print)

Obsah

Předmluva	9
1 Domácí semenaření – proč a stojí to vůbec za to?	11
1.1 Záchrana cenných odrůd	12
1.2 Další přínosy osivaření doma	15
1.2.2 Příspěvek k přírodní rovnováze a součást zahradního mikrokosmu	15
1.2.2 Dobrodružství poznávání neznámých světů i (staro)nové umění a dovednost	16
1.2.3 Vlastní čistá osiva i nové druhy	17
1.3 Na co se připravit – budeme potřebovat více času, práce i místa	18
1.4 Zdroje informací o semenaření	20
2 Způsoby množení rostlin	21
2.1 Vegetativní množení	21
2.2 Množení semenem	22
2.2.1 Samosprašné a cizosprašné druhy	25
2.2.2 Jak se vyznat v cizosprašných	26
2.2.3 Množení samovýsevy	31
3 Pomůcky a vybavení domácího semenáře – co je doma, to se počítá	33
4 Druhy a odrůdy vhodné pro domácí osivaření	37
5 Pěstování na semeno – rostliny mají rády naši péči	42
5.1 Péče o semenné rostliny – termín setí, zálivka, hnojení, spon	42
5.2 Jak na dvouleté druhy	47
5.2.1 Se sklizní raději vyčkáme	47
5.2.2 Již při sklizení vybereme nejlepší rostliny	48
5.2.3 Uskladnění ve sklepě nebo přezimování venku	48

5.2.4 Časná výsadba výhodou.....	49
5.2.5 Rostliny v květu potřebují místo.....	49
5.2.6 Ošetřování druhým rokem: okopávka a opora	50
5.3 Možnosti semenáření více odrůd u cizospašných druhů.....	51
5.3.1 Ruční opylování	52
5.3.2 Zakrývání záhonů textilií.....	52
5.3.3 Oddělení kvetení v čase.....	53
5.3.4 Seřezání květenství.....	53
5.3.5 Co jsou to vyběhlice a vykvetlice a proč je na semenářské zahradě nevítáme.....	54
6 Výběr rostlin na osivo – jen nejlepší z nejlepších je dost dobrý.....	56
6.1 Zdravá rostlina = zdravé semeno.....	57
6.2 Zachovat cenné znaky odrůdy	58
6.2.1 Pozorujeme, ale i hmatáme a chutnáme aneb výběr všemi smysly	60
6.2.2 Výběr z rostoucích a sklizených rostlin.....	62
6.2.3 Výběr na určitý znak.....	66
7 Sklizeň na semeno aneb jak vystihnout správný okamžik	68
7.1 Konzumní zralost a zralost semenářská.....	68
7.2 Sklizeň naráz nebo postupně.....	69
7.2.1 Průběžné sklizení.....	69
7.2.2 Jednorázová sklizeň	70
7.3 Kdy sklízet postupně a kdy najednou.....	72
7.4 Postup při sklizení.....	73
7.4.1 Jak sklízíme při přezrání	75
7.4.2 Nouzové sklizně	76
7.4.3 Ochrana proti ptactvu	76
8 Dosušení sklizených rostlin – nespěcháme, dáme jim čas	78
8.1 Sušení částí rostlin	78
8.2 Sušení snopků.....	79
8.3 Doba dosušování.....	80
8.4 Posklizňové dozrávání.....	80
9 Získání osiva – vytření, vyloupání, výmlat, vyšlapání, kvašení a spol.....	82

9.1 Ruční loupání – pomalé, ale nejšetrnější	82
9.2 Výmlat – rychlá cesta k semenům	84
9.3 Předpoklad úspěšného výmlatu – dokonale vyschlé rostliny	86
9.4 Kvašení semen	88
9.4.1 Kvašení ve vlastní šťávě	88
9.4.2 Jak postupujeme u drobnoplodých odrůd.....	89
9.4.3 Proprání semena očistí.....	89
10 Čistění osiv a dosušení semen	92
10.1 Čistění na sítích	92
10.2 Čistění proudem vzduchu.....	94
10.2.1 Vyfoukání nečistot	95
10.2.2 Přesypávání.....	95
10.3 Čistění vodou.....	96
10.4 Dosušení semen	97
11 Ukládání a popis osiv – v suchu, chladnu a temnu se spí nejlépe.....	99
Hrst tipů pro začátečníky	102
Malý semenářský slovníček aneb Co je co v domácím osivaření.....	103
Abecední rejstřík.....	106
Literatura.....	108
Autoři fotografií:	110

*Věnováno uchovatelům
rodinných, krajových a starých odrůd*

Foto: archiv Gengel o.p.s.

*Staré odrůdy jsou živým odkazem a poselstvím předchozích generací, které
dnes můžeme využívat, a předat těm, kteří přijdou po nás – Vojákové fazole*

Předmluva

Je mi ctí, že mohu napsat pár vět k této semenářské příručce, která je uceleným návodem, jak se opět navrátit k téměř zapomenuté řemeslné tradici semenaření. Pokud se vydáte na tuto cestu, čeká vás plno objevování a poznávání přírody ihned za prahem vašich dveří.

Dnes ví už bohužel málo lidí, hlavně z mladé generace, jak probíhá celý cyklus růstu rostlin od semínka k semínku. Většinou znají pouze plod, který si koupí k jídlu, ale nevidí ten pestrý a bohatý příběh, který se za tím skrývá. Semínko je třeba nejprve zasadit a pečovat o něj, aby z něho vyrostla rostlina. Aby vůbec mohl vzniknout plod, květy se musí nejdříve opylit. Plod neslouží jenom k jídlu – získáme z něj semínka, která uchováme a příští rok je znovu vysejeme. U některých plodin je navíc tenhle cyklus dvou i tříletý, s čímž přichází zcela nové zkušenosti s jejich uskladněním a uchováním přes zimu, abychom je mohli vysadit následující rok. Během tohoto cyklu se musí rostlina každý moment svého života vypořádávat s okolními vlivy, ať už klimatickými či jinými, takže během celého dobrodružství není úspěšný výsledek zaručen. O to více jsme vtaženi do tajů fungování přírody. Snažíme se poučit ze svých chyb a pochopit přírodní zákony, protože i my, i když na to často zapomínáme, jsme součástí přírody. Toto poznání nás dokáže naučit nejen více o přírodě a rostlinách v našem okolí, ale hlavně o nás samých, protože díky tomuto procesu se navracíme ke svým kořenům, k půdě, ze které pochází veškerý život.

Semenaření lze brát i jako dědictví po našich předcích. Pěstováním rodinných a krajových odrůd udržujeme tradici a zároveň zachováváme tyto odrůdy pro budoucí generace. Má teta na jižní Moravě pěstuje již více než 50 let dýni (tykev obecnou) pro semena. Minulý rok jsem od ní dostal pár semen pro pěstování u nás na jihu Čech a díky prostoru a času, který této odrůdě p. Dostálek na svém pozemku věnoval, jsem na konci roku získal desítky vlastních semen. Zasadím je na svém pozemku a v této krásné tradici budu dále pokračovat.

S pěstováním této odrůdy dýně je spojeno i několik rodinných receptů, a tak můžu aktivně navázat na odkaz rodiny a zachovat ho pro své děti a děti svých dětí, aby i ony měly aktivní vazbu na kořeny, ze kterých pochází.

Poslední dva roky jsem měl jedinečnou možnost díky pravidelným, téměř každotýdenním semenářským návštěvám u manželů Dostálkových, nahlédnout a poznat taje a krásy semenářství. Zasluhou této zkušenosti cítím čím dál větší pokoru k přírodě a úctu k plodinám. Vážím si lidí, kteří je vypěstují sami bez chemie, pouze na základě pochopení vzájemných vztahů, a navíc se snaží uchovávat si vlastní odrůdy, které k jejich srdci, ale i žaludku, přilnuly a zachutnaly nejvíce. Nejen viditelný, ale i ten okem neviditelný život v půdě i nad ní je tak fascinující, že se člověk každý den učí a obohacuje. Díky knize, kterou nyní držíte v rukách, máte jedinečnou možnost si základy semenářství osvojit i vy. Není psána na základě teoretických esejí a úvah, ale je podložena více jak dvacetiletými zkušenostmi se semenářstvím na vlastním pozemku...

Pokud i vy chcete poznat fascinující svět přírody na vaší zahradě a mít své vlastní plodiny pěstované ze semínka do semínka, neváhejte a s chutí se začtěte do následujících stran, které vám ve vaší praxi budou každodenním průvodcem.

Jan Blažej, student semenářství, březen 2019

1 Domácí semenaření – proč a stojí to vůbec za to?

Proč semenařit doma, když je nabídka osiv v obchodech na první pohled více než bohatá? Semenářské firmy se předhánějí v boji o zákazníka a dnes si můžeme téměř jakékoliv osivo objednat snadno přes internet i z pohodlí domova pouhými několika kliknutími počítačové myši. Nač se vracet k pracným, zapomenutým a na první pohled zbytečným postupům semenaření v malém a snažit se získat vlastní osiva? Navíc někdy s nejistým a těžko předvídatelným výsledkem?

Odpověď na tyto otázky je složitější. Asi skutečně nemá velkou cenu pokoušet se semenařit moderní, v současné době nabízené komerční odrůdy. Jejich osivo si lze snadno koupit ve velkém množství a v dobré kvalitě v prodejní síti, v obchodech nebo na internetu. Nadto u stále více se prosazujících hybridů F1, někdy nesprávně označovaných jako hybridní odrůdy, bychom při domácím semenaření snadno mohli zplakat nad výdělkem. Tyto hybridy, poplatné zákonům dědičnosti, v přesevu štěpí a vzniklé rostliny by se ve své většině nemusely rodičům, z nichž jsme získali semena, vůbec podobat.

Existuje však celá řada odrůd, kde o získávání osiva doma můžeme dobře uvažovat. Jsou to zejména **odrůdy krajové, staré a rodinné** a jim podobné. Tyto odrůdy znaly a pěstovaly předchozí generace rolníků, zahradníků a pěstitelů, dnes se však s nimi setkáme již zřídka nebo vůbec. Často jsou pro domácí semenaření vhodné a osvědčené, a jejich semenaření je dokonce chvályhodné a potřebné.

1.1 Záchrana cenných odrůd

Mnohým starým a krajovým odrůdám dnes hrozí vymření a zánik – vlastně již asi většina z nich z povrchu světa zmizela a neexistuje – protože se odhaduje, že v průběhu minulého století zmizelo a vymřelo 75 % všech odrůd. Komerčně se nenabízejí a nelze je koupit v obchodech, v nabídkách semenářských společností se neobjevují. Představují však důležitý **genetický zdroj** a mohou posloužit šlechtitelům jako zásobárna hodnotných vlastností i pro dnešní šlechtění a výzkum. Není moudré nechat zmizet cenné geny, protože nikdy nevíme, kdy je budeme potřebovat. Jednou zaniklá odrůda je totiž ztracena navždy.

Krajové či původní odrůdy vznikly **dlouhodobým pěstováním v určitých oblastech**. Jsou výborně přizpůsobené přírodním podmínkám dané oblasti, ale přitom, díky svému často širokému dědičnému založení, velmi plastické. Úspěšně se tak dají pěstovat i jinde, než je jejich původní domovina. Příkladem může být původně krajová odrůda salátu s malou pevnou („kamennou“) hlávkou nazvaná Plzeňský kamenáč nebo slovenská krajová sorta kořeninové papriky Nitrianská krajová. Ta díky své ranosti úspěšně roste a přináší úrodu sladké papriky nejen na Slovensku, ale i na mnoha různých místech v českých zemích, ba i v Rakousku a Německu.

U některých krajových odrůd zůstaly jejich **názvy v původním nářečí**, které je dnes mnohdy po stránce jazykové již méně srozumitelné či dokonce úplně nesrozumitelné. Je to například krkonošský tuřín zvaný *dumlík* či krátce *dumlik*, (*obr. 1, 13 a 30, barevná příloha*), šarlatový fazol *becoky*, pěstovaný v oblasti, kde se stýká Česká republika se Slovenskem a Polskem, valašský ječmen *gengel*, jihoslovenská cizrna *bagovec* aj. Pak se zpravidla uvádějí psány s malým počátečním písmenem, na rozdíl od obvyklého psaní velkého počátečního písmene u ostatních, šlechtěných odrůd. Jindy se krajové sorty označují v názvu **přívlastkem krajový**. Příkladem je již uvedená paprika Nitrianská krajová, hrách Moravský hrotovický

krajový a další. Za autory krajových odrůd můžeme označit obyvatele dané oblasti, kteří je vytvořili, jsou jejich společným, kolektivním dílem a výtvozem.

Staré odrůdy najdeme **v zemědělské a zahradnické literatuře**, třeba v dobových katalozích. Známe jejich původce, šlechtitele, a dobu vzniku – mnohdy je šlechtily třeba rodinné firmy (u nás např. kedlubny). Dnes jsou už také minulostí, nahradily je moderní kultivary. Příkladem může být rajče Hanácké nejranější (*obr. 2, barevná příloha*), paprika Česká raná nebo pšenice Česká přesívka.

Obecně není přesně stanovena hranice, odkdy je už odrůda stará. Nelze zde totiž jako hlavní hledisko uplatnit jen její absolutní stáří, významnější roli hrají spíše další aspekty, jako je její **dostupnost, možnosti získání a její rozšíření v pěstování**. Příkladem je třeba odrůda zelí Dobrovodské (Pourovo) pozdní, která byla registrovaná již v roce 1939. Toto zelí se dá stále snadno koupit jako osivo v obchodech a lze předpokládat, že se stále i dosti hojně vysévá a pěstuje u malých i větších pěstitelů (stav v roce 2018). Rajče Olomoucké nízké bylo zařazené do sortimentu „až“ v roce 1954 a je tedy mladší než zmíněná odrůda zelí. Z registrace je již ale dávno vyřazené, zmizelé a v obchodní síti ho nelze koupit – na rozdíl od Dobrovodského zelí. Relativně mladší, novější odrůda je tak z tohoto pohledu vzácnější, nedostupnější a „starší“, více ohrožená zapomněním, než odrůda, která vznikla dřív, je ale dodnes běžně dostupná a stále hojně pěstovaná.

Rodinné odrůdy se udržují přímo v rodinách, **předáváním z rodičů na děti a na vnuky**. Příkladem mohou být třeba četné odrůdy „po babičce“. Tyto odrůdy žijí s rodinou na daném místě po několik pokolení, ale mohou s ní i putovat z místa na místo. Například odrůda cukrového hrachu nazvaná Hejzlarová (*obr. 3, barevná příloha*) pochází z Polska. Rodina Hejzlarových tam žila v Zelově, na místě, kde našli útočiště potomci náboženských vystěhovalců z řad Českých bratří po několik generací. Při návratu do Československa po 2. světové válce si rodina tuto odrůdu vzala s sebou a pokračuje v jejím pěstování i v současnosti.

Krajové, rodinné a staré odrůdy se vyznačují velkou rozmanitostí a mohou přinést i do současné kuchyně a výživy **pestrou paletu nových neznámých barev a chutí**. Navíc jsou mnohdy skromné a nenáročné a tedy vhodné třeba pro zahrádky, kde nepoužíváme chemickou ochranu nebo minerální hnojení, kupříkladu pro biozahradničení a přírodní zahrady bez chemie. Rodinné odrůdy v sobě nesou vedle uvedených vlastností i další kvalitu – **citové pouto**. Je to vzpomínka na generace před námi, dědictví po nich a vodítko při hledání vlastních kořenů. Jsou skutečnými živými poklady minulosti, které dnes můžeme vzkřísit a vyzvednout z hlubin zapomnění, a tím je prakticky zachránit.

Odrůdy lidé vždy považovali za něco cenného, co se předává dále. Dědily se po generace – dcera při svatbě dostávala do výbavy i osvědčené odrůdy od matky, syn od otce. Vystěhovalci z Evropy si je brali na cestu do Ameriky z původní vlasti jako cenou jistotou pro začátek hospodaření a života v novém domově.

U všech těchto odrůd je domácí semenářství plně na místě i jako důležitý a nepostradatelný **prostředek jejich uchování pro budoucnost**, pro generace zahrádkářů i zemědělců, které přijdou po nás. Zaslouží si tedy podporu a větší rozšíření než má dnes. Profesionální osiváři se však o svůj chlebiček určitě bát nemusí. Jejich dlouholetým odborným zkušenostem, dokonalému technickému vybavení i možnosti semenářit v jiných zemích (kde jsou například příznivější podnební podmínky i lacinější pracovní síla) určitě nemohou a vlastně snad většinou ani nechtějí domácí semenáři konkurovat. Tyto dva proudy semenářství – velké, profesionální osivářské firmy na straně jedné a drobní domácí semenáři pro radost na straně druhé, mohou dobře existovat a žít vedle sebe. Ba se dokonce vzájemně doplňovat a obohacovat. Vedle běžného komerčního sortimentu odrůd, jejichž osiva si kupuje malopěstitel pravidelně na jaře v obchodě, může mít nadto dvě či tři odrůdy staré, krajové nebo rodinné, které si semenáří doma a udržuje třeba pro sebe, své děti nebo vnuky. Jsou důležitým dědictvím minulosti i po-